

консенсусу стосовно візуалізації історичних сюжетів, її окремих постатей та образів відображає стратегії маніпулювання громадською думкою й у нашому аналізі підтверджується їх відповідністю певній культурно-політичній ситуації.

Таким чином, дискусія про минуле, що засвідчують численні його репрезентації, з'являється через відсутність єдності в моделюванні позитивного образу майбутнього та ідеї, яка виявилася б передумовою національної консолідації. Однак перегляд минулого зі стратегією «оновлення» його окремих аспектів не може замінити потребу творення сучасного культурного продукту, навіть візуального, що є проблематичним аспектом дослідженого питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александер Дж. Культурная травма и коллективная идентичность // Социологический журнал. 2012. № 3. С. 5–40.
2. Огієнко В. І. Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод. URL: www.memory.gov.ua/publication/ogienko-vi/kulturna-travma-u-suchasnii-zarubizhnii-istoriografii-kontsept-ta-metod.
3. Сайт проекту «Великі українці». URL: <http://greatukrainians.com.ua>.
4. Телепроект «Великі українці» та його рецепція в українському суспільстві: матеріали круглого столу / Упор., кер. проекту О. А. Гриценко. URL: http://culturalstudies.in.ua/knigi_9.php.
5. Штомпка П. Социальное изменение как травма // Социологические исследования. 2001. № 1. С. 6–16.

Александрова М. В.,
кандидат філософських наук,

КУЛЬТУРНА ТРАВМА КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Події, що відбуваються в сучасному соціальному, політичному і культурному просторі України, надзвичайно актуалізують дискурс травми. В статті актуалізується питання культурних і соціальних наслідків колективізації, як «окремого» від Голодомору явища.

Ключові слова: *культурний простір України, традиційна культура, культурна травма, колективізація.*

События, происходящие в современном социальном, политическом и культурном пространстве Украины, чрезвычайно актуализируют дискурс травмы. В статье актуализируется тема культурных и социальных последствий коллективизации, как «отдельного» от Голодомора события.

Ключевые слова: *культурное пространство Украины, традиционная культура, культурная травма, коллективизация.*

The events which take place in modern social, political and cultural space of Ukraine make the trauma discourse very urgent. In the article we actualize the question of cultural and social consequences of collectivization as a “stand-alone” from the Great Famine point.

Keywords: *cultural space of Ukraine, traditional Culture, cultural trauma, collectivization.*

Актуальності нашого дослідження виходить з необхідності опрацювання травматичних подій та аналізу їх наслідків, що надає реальної можливості самоусвідомлення та вибудовування ідентичності сучасного українського суспільства. Слід порушити

питання культурних і соціальних наслідків колективізації. Це можливо, як що розглядати колективізацію як культурну травму в українській історії. Події, що відбуваються в сучасному соціальному, політичному і культурному просторі України, надзвичайно актуалізують концепт травми. **Мета статті** — актуалізувати наратив колективізації як культурної травми та зафіксувати трагічні для культури наслідки колективізації.

Останні дослідження та публікації. Актуалізація у вітчизняному науковому просторі дискурсу травми частково пов'язана з виданням у 2013 р. в російському перекладі книги сучасного класика соціології Джефрі Александера «Смыслы социальной жизни: культурсоциология» [1], в якій окремий розділ присвячено найвідомішій культурній травмі Голокосту. Підходів та визначень самого поняття «травма» існує безліч, починаючи з психоаналітичної спадщини З. Фрейда до визначення типів травм польського соціолога П. Штомпки [10].

В українській науковій думці дослідник В. І. Огієнко в статті «Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод» [8] пісумовує підходи до вивчення проблеми травми, надає певну класифікацію методів дослідження теми й аналізує найважливіші ідеї та праці, що стосуються поняття «культурна травма». Вельми актуальним є висвітлення Голодомору в контексті дискурсу травми в його статті «Історична травма Голодомору: проблема, гіпотеза та методологія дослідження» [7].

Серед безлічі праць, які порушують тему колективізації [2; 4; 5; 9] найактуальнішою для нас залишається розвідка Вільяма Нолла «Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–1930 років» [6], в якій зафіксовані спогади селян, що опосередковано змальовують жахливу картину впровадження колективізації.

«Примусова колективізація і пов'язаний з її неуспіхом штучний голодомор 1933 р. становлять собою не тільки одну з найтрагічніших сторінок української історії, але й відвертий злочин проти традиційної селянської культури життя і господарювання, на зв'язках з якою розвивалася уся попередня національна культурна традиція. Колгоспне життя мало змінити і зрештою справді сильно змінило самі підвалини сільського життя, перетворивши працьовитого колись селянина на безініціативного, але злодійкуватого колгоспника, довгий час фактично позбавленого громадянства і грошової винагороди за свою нелегку працю. Негласне закріпачення селян у колгоспних формах супроводжувалося ідеологічною пропагандою «соціалістичних цінностей», прищепити які не вдалося, однак матеріальні й духовні підвалини сільського буття було майже повністю зруйновано» [3, с. 460-461] .

Колективізація спотворила «обличчя» сільської культури скрізь, де відбувалася [6, с. 17]. Більшовики намагалися викоренити в селян ідейно-ціннісні засади існування та впровадити свої

квазіцивілізаційні цінності. І цей проект у певному сенсі відбувся. Якщо духовні підвалини життя народів і не були знищені повністю, то значною мірою зазнали значних втрат і потворних збочень [9, с. 409]. В Українській РСР ця політика здійснювалася за допомогою масових репресій за участі багатьох тисяч активістів, які призвели до мільйонів жертв голоду, вигнанців і засланих на північ, померлих від хвороб і епідемій. Майже всі селяни втратили більшість майна, збідніли так, що складно описати. «Немає жодних сумнівів, що колективізацію в УРСР можна кваліфікувати як один з найбільших злочинів проти людства у ХХ ст.» [6, с. 17].

Водночас з економічною базою села було знищено і культурні норми, як і інституції громадянського суспільства. Кардинально змінено давню культурну і соціальну структури з численними складовими.

І справа не лише в сталінських «перегінах» – він послідовно виконував те, що накреслили і здійснювали попередники. Маркс, не сприймаючи «ідіотизму сільського життя», мріяв створити «сільський пролетаріат». Ленін запровадив конфіскаційну політику, яка довела країну до голодомору початку 20-х рр. «Якщо розглядати колективізацію в контексті сучасної концепції «культурної екології», то вона виглядає як процес нищення культури, навмисне задуманий із прямими руйнівними намірами. Обґрунтування такого процесу було зроблене задовго до приходу Сталіна до влади,

переважно Марксом і Енгельсом, а також Леніним та іншими провідними діячами більшовизму» [6, с. 19].

У 1932 р. в Україні через руйнацію господарств «куркулів», яких було «розкуркулено» і вислано десятками тисяч, та «середняків», котрих силоміць загнали в колгоспи (сумарна продуктивність їх господарств додавала до колективізації понад 70% товарного хліба), був недорід. У колгоспах надавали мізерні трудовні, які матеріально не зацікавлювали селянство. Більше того, цю плату селяни отримували лише після виконання плану хлібозаготівель, котрий постійно зростав. За таких обставин люди почали тікати в міста та численні новобудови. Власне цей рух розпочався ще в 1929 р., але в 1932 р. йшлося вже про втечу від голоду.

За таких нелюдських умов не могла зберегтись жодна традиція, зокрема українська. Царська імперія, залучаючи на службу українців, знімала «вершки» українського суспільства і не надто зважала на «мужиков». Сталінська система, знищивши тонкий прошарок української інтелігенції, винищила селянство «як клас». Присадибна ділянка стала рятівним колом (яка, як не дивно, надавала більше двох третин с/г продукції УРСР) у бурхливому океані радянського «изобилія», настільки звузився континент традиційної культури. Знищено організм, зламано механізми відтворення. У(с)трачено «критичну масу» носіїв. Перерваність традиції стала явною, втрачалася мова. Зі створенням колгоспів

звичаєве життя закінчилося. Усі його складові заміщено ерзацами агітпропу. «Щодо періоду після Другої світової війни вже слід говорити про «пост-селянство», з огляду на масштаби нищення соціальних та культурних норм, яке проводилося радянською державою впродовж 30-х рр. Селянське суспільство і культура існували після цього часу лише частково, оскільки більшість його молодших членів вже відвернулася від селянських соціальних інституцій і культурних норм» [6, с. 19]

Рецепція культурних кодів селянського суспільства, зруйнованого колективізацією, уможливлена в процесі реконструювання умов селянського способу життя, яке сучасний креативний клас обирає як одну з форм соціальної поведінки. Експлікація означених культурних кодів набуває актуальності в процесі опрацювання суспільством травматичних подій як сучасності, так і минулого. Серед безлічі травматичних утрат нашої історії слід виокремити руйнування традиційного селянського способу життя на основі громадянського суспільства. Також, можна констатувати, що громадянські структури, які сформувалися в сучасному українському суспільстві вперше після зруйнованих колективізацією селянських громадянських інституцій, нарешті, стають дієвими. Зазначена ситуація, потенційно, може стимулювати складання багатьох різномітних проявів дауншифтингу на Україні в рух та, як наслідок, стати основою формування прошарку суспільства, що у пошуках «сродної праці» обирає так зване «просте

життя» в основі якого лежить аграрний спосіб виробництва та «хуторянська філософія».

Необхідно додати, що створенню оригінальної «хуторської філософії» ми завдячуємо ще видатному українському мислителю П. О. Кулішу. Наслідком рецепції світоглядних переконань Ж.-Ж.Руссо стає поява його українізованого руссоїзму та створення оригінальної «хуторської філософії». Образ хутора в теоретичній та художній практиці П. О. Куліша – стрижневий і поліфонічний. Його хуторська філософія є філософією моралі. У процесі історичного розвитку те, що пов'язане з логіко-раціональним началом еволюціонує; мораль, навпаки, зазнає регресу чи, в кращому разі, залишається незмінною. Високі моральні якості, згідно з просвітительською аксіологією, пов'язані з природним станом людства, згідно з романтичним – з культурою. П. О. Куліш протиставляє хутір як осередок життя людини, де вона може здійснювати безпосереднє спілкування з природою, з вічним, чужому українській культурі місту. Звертаючись до городян, Куліш проголошує необхідність проповідати селянську філософію. Справжнім охоронцем українського духу є селянин, хуторянин.

Створення наратива культурної травми колективізації надзвичайно актуалізує тему селянської культури. Дається в знаки й те, що критично про селянство писати важко – з огляду на те, що селяни перенесли саме за часів більшовицької тиранії. Як наслідок, виникає ідеалістичний образ селянина та селянської культури, який не

завжди відповідав дійсності. Цієї вади зазнають деякі дослідження селянської культури, що, в свою чергу, відбивається на надмірній романтизації селянського минулого. І це не дивно, бо властивою для української історіографії загалом, є синтез нових підходів і оцінок, успадкованих від народницької історіографії, з усім її пафосом звеличення та романтизації селянина. Але ця проблематика потребує окремого дослідження.

Підсумовуючи, слід зазначити, що на шляху становлення українська культура витримувала шалений тиск наднаціональних імперських культур, персоніфікованих титульними націями. Долучаючи до потреб імперії верхівку українського суспільства, вони зменшували шанси української культури на набуття цілісного статусу. Але традиція неодмінно народжувала нащадків, що заповнювали утворену «нішу». Запорукою процесу відновлення втраченого була наявність звичаєвого способу життя. Більшовицька влада продовжувала імперську політику, але із суттєвою відмінністю, – вона знищила культурний «материк», цілий спосіб життя, умови буття якого вже неможливо відтворити. За втрати цілісності артефакти традиційної культури наразі можуть слугувати побудові культури взагалі, але не стільки в етнографічно-ностальгічному сенсі, скільки як матеріал до виявлення архетипів національної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александер Дж. Смыслы социальной жизни. Культурсоциология / Дж. Александер — М. : Праксис, 2013. — 640 с.
2. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917 – 1933. / А. Грациози // — М. : Российская политическая энциклопедия. — 2001. — 96 с.
3. Історія світової та української культури: підручник для вищ. закл. Освіти / В.А. Греченко, І. В.Чорний, В. А. Кушнерук, В. А. Режко. – К.:Літера ЛТД, 2006. – С. 460–480 с.
4. Кульчицький С. В. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник матеріалів і документів / С. В. Кульчицький // — Київ : Наук. думка, 1992. — 736 с.
5. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест. // — Київ : Либідь, 1993. — 284 с.
6. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920 – 1930 років / В. Нолл. — Київ : РОДОВІД, 1999. — 559 с.
7. Огієнко В. І. Історична травма Голодомору: проблема, гіпотеза та методологія дослідження / В. І. Огієнко // Національна та історична пам'ять. — 2013. — Вип. 6. — С. 145—156.
8. Огієнко В. І. Культурна травма у сучасній зарубіжній історіографії: концепт та метод / В. І. Огієнко // Національна та історична пам'ять. — 2011. — Вип. 1. — С. 148—160.
9. Цивилизационная структура современного мира : в 3-х т. Т. 2: Макрохристианский мир в эпоху глобализации / за ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленко. — Київ : Наук. думка, 2007. — 675 с.
10. Штомпка П. Социальное изменение как травма / П. Штомпка // Социологические исследования. — 2001. — № 1. — С. 6–16.